

De Tien Woorden: erfenis zonder en met testament.

Prof. Dr. Maarten den Dulk

15 oktober 2018

Wat moeten wij aan met archaische voorstellingen zoals die in de Tien Woorden zijn vastgelegd? Bieden ze een blauwdruk van een humane samenleving? Kunnen wij deze Woorden erkennen als een erfenis zonder testament of toch ook weer niet zonder testament?

Twee filosofen, die afstand hebben genomen van de christelijke traditie waarin ze zijn opgegroeid, geven zich rekenschap van de actuele betekenis van de tien geboden. En ze doen dat zo dat ik me als theoloog er geheel en al bij betrokken voel. Persoonlijk, eerlijk, met een beroep op hun lievelingauteurs, en dat is voor de één Spinoza en voor de ander Hanna Arendt en Thomas Mann. Reden om met ze mee te denken en daarom neem ik hun boek als startschot: *Erfenis zonder testament. Filosofische overwegingen bij de tien geboden*. Hans Achterhuis en Maarten van Buuren, Rotterdam 2015.

Hans en Maarten nemen aan dat de tekst van de tien geboden oorspronkelijk een politieke betekenis hadden. In wat nu het Nabije Oosten heet, in het millennium voor het begin van onze jaartelling, probeerde een groep van twaalf stammen een eigen staat te vormen om zich te kunnen weren tegen de druk van de grote wereldmachten. De tien geboden werkten daarbij als een soort grondwet voor dit nieuwe staatsverband. Ze moeten zijn ontstaan in dezelfde tijd waarin de klassieke, Griekse toneelschrijvers, dichters en filosofen op het toneel van de wereldgeschiedenis verschenen. Ze behoren dus tot de teksten die ooit een omwenteling veroorzaakten in de geschiedenis. In die zin zijn ze voor ons een erfenis uit het verleden. Uiteraard heeft de geschiedenis van later eeuwen deze teksten ingehaald en wie ze nu leest, treft ze aan in een heel andere context. De lezer kan niet anders doen dan die geboden te horen in de akoestische ruimte van de eigen tijd waarbij het gehoor gescherpt wordt door het eigen wetenschappelijk geweten. In die zin lezen we de teksten als erfenis 'zonder testament', dat wil zeggen zonder dat de uitleg van vorige generaties kritiekloos worden overgenomen. We zijn er zelf bij. Maar ook weer als erfenis 'met testament' – in de zin dat we die woorden niet kunnen losmaken uit het weefsel van de Joodse Wet en de Profeten.

Ik ben het met de filosofen eens in die zin dat ook voor mij de oorspronkelijke, politieke bedoeling tot op heden van belang blijft voor het verstaan van de Tien Woorden. Zij bieden zich aan als de grondwet voor een nieuwe samenleving, een 'rechtstaat zonder grenzen', zoals Tamarah Benima het formuleert in Joodser dan dit krijgt u het niet. De levenskunst van de Joodse beschaving (Amsterdam 2015, blz. 36). Ik besef ook dat elke nieuwe generatie die met dit model voor een grondwet wordt geconfronteerd, de opdracht heeft om op eigen verantwoording te lezen, te horen, te verstaan, te begrijpen om ze dan al of niet toe te laten als richtingaanwijzers voor het handelen. Het komt het er dus wel op aan hoe ik en hoe u deze geboden leest! Dat kan voor ieder anders zijn. Dat wordt de oefening van deze leerhuisavond. En mijn leeswijze zal dan wel weer wat anders uitvallen dan die van de filosofen.

Hans en Maarten benaderen zelf ook ieder op eigen wijze deze teksten. De vermelding van de bijzondere God, Adonai, brengt de één er toe om het vreemde en ontoegankelijke van deze God te benadrukken, terwijl de ander juist wijst op de nabijheid, het wereldse, het natuurlijke karakter van wat we God noemen. Oerdistantie en oernabijheid zijn – zoals Martin Buber ooit zei - de twee polen van deze Godsopvatting en Hans en Maarten proberen die twee niet te harmoniseren. Wel is het duidelijk dat ze ervan uit gaan dat deze Joodse opvatting van 'God' de mensheid kan helpen om zich vrij te maken van de horigheid aan wat men gewoonlijk 'God' noemt en om voluit seculier te kunnen leven, hier en nu in deze wereld.

Zo lezen ze de geboden met het oog op deze tijd. Ik noem zo maar wat:

Het gebod om Gods naam niet zomaar te noemen is dan een aanmoediging om bij belangrijke beslissingen niet langer de toevlucht te nemen tot religieuze bezwering, maar om voortaan gewoon te beloven dat je zult doet wat je zegt. Laat uw ja, ja zijn en uw nee, nee. Bezweringsen zijn uit de boze.

Het gebod om de zevende dag rust houden is dan niet langer een kerkelijke dwangmaatregel, maar het scheidt een oase van rust in dit door de economie opgejaagde bestaan en het helpt om een ritme te vinden waardoor je elkaar kan ontmoeten. Zo bouw je het maatschappelijk leven op.

Het gebod om vader en moeder eren is dan niet langer een autoritaire maatregel, maar het betekent dat je het belang weegt van wat de ouders hebben gedaan (positief of negatief), dat je niet gedachteloos of gewelddadig met je ouders afrekenet en dat je mettertijd herinnerd wordt aan mantelzorg en medische behandeling.

De twee filosofen zijn intrigerende gesprekspartners voor hen die met deze teksten bezig zijn.

Mijn opzet:

Mijn bijdrage aan deze discussie is, dat ik de eerste vijf geboden (in de versie van Exodus 20) niet lees, zoals te doen gebruikelijk, als een reeks losse instructies, over monotheïsme, beeldverbod, gebruik van Gods naam, sabbatsviering en gehoorzaamheid aan de ouders, maar als vijf uitspraken die tezamen een zinsverband vormen, een leeswijze die ik heb verantwoord in *Vijf Kansen. Een theologie die begint bij Mozes* (Zoetermeer 1998).

De eerste vijf geboden, of beter gezegd, Vijf Woorden, lees ik als onderricht over het vraagstuk, dat het hele boek Exodus beheerst, namelijk het sociale en politieke vraagstuk van de *arbeid*. Het gaat in dit onderricht om vragen als: Weten we waarvoor we werken en weten we ook van ophouden en weten we voor wie we werken? Die vragen raken alle mensen in het hart van hun bestaan, ze staan er mee op en gaan ermee naar bed, ze beheersen het dagelijks leven en bepalen dan ook de economische discussie, landelijk en wereldwijd. Volgens het boek Exodus hebben deze economische vragen alles te maken met 'God'. Hoe zo met God? Kort gezegd: het gaat in de economie om zulke grote belangen dat we er voor buigen alsof het goddelijke machten zijn. We laten de wetten van de economie heersen over ons bestaan alsof het goddelijke wetten zijn, die geen tegenspraak dulden. Alle redenen om in het dagelijks werk op je hoede te zijn. Door welke goden laten we ons bestaan beheersen? En kan dat niet anders? Daarover gaan de eerste vijf Woorden van de decaloog.

Voor we nu die eerste vijf Woorden gaan lezen, wijs ik op enkele literaire signalen die ervoor zorgen dat we deze Woorden kunnen lezen in samenhang, in een zinvol onderling verband, met als thema 'God' en 'arbeid'.

1. Het eerste signaal is dat in deze samenhang van de eerste Vijf Woorden de Joodse *Godsnaam*, Adonaj, verrassend vaak klinkt, wel acht maal, terwijl die naam in de volgende vijf Woorden ontbreekt. Dat voegt deze teksten samen rondom de naam van de God van Israël. Ik vertaal de Godsnaam in dit geval zoals in de Staten Vertaling met *Heer*, maar ik zou ook kunnen kiezen voor de vertaling: de Ene, de Eeuwige of de Liefste. Maar in deze samenhang gaat het om economische macht en dan moet je een krachtig signaal afgeven. Deze *Heer* biedt verzet tegen allerlei belangen die onze economie *beheersen*. Het gaat hier hard tegen hard.

2. Het tweede signaal is dit: de eerste vijf Woorden hebben elk een *bijzin*, terwijl een dergelijke bijzin in de volgende vijf Woorden ontbreekt. In deze bijzinnen, die ik in deze vertaling cursief heb afgedrukt, wordt het onderliggend verhaal verteld van die "Heer", die deze geboden geeft, de 'Ik'-figuur, die de Godsnaam draagt. Deze bijzondere God heeft (I) zijn mensen weggehaald uit het huis van de arbeiders en ze (V) een eigen grond onder de voeten gegeven. Deze bijzondere God van dit bijzondere volk heeft een universele uitstraling, in tijd en ruimte: hij strekt zijn handelen uit (II) tot in het duizendste geslacht en (IV) over hemel, zee en aarde. De hoorders worden dan ook in het midden van deze tekst (III) nadrukkelijk aangesproken op de naam van deze God. De vijf bijzinnen vormen het *basso continuo* van deze tekst. Haal je dat kloppende ritme weg, dan is er geen samenhang meer.

3. Tenslotte lette men op de woorden die verwijzen naar de *arbeid*. Ik heb die woorden als volgt vertaald: *werk, doen of maken ('metterdaad'), arbeiden of arbeid verrichten, arbeider en arbeidster*. In hoge concentratie komen deze woorden voor in het sabbatsgebod (IV): 'Zes dagen zal je *arbeid verrichten* en al je *werk doen*, maar de zevende dag...moet je al dat *werk niet doen*, jij...je *arbeider* en *arbeidster*...' Die woorden signaliseren het thema: *arbeid*, arbeid in de zin van doelgericht, planmatig, georganiseerd handelen van mensen, waardoor ze het leven mogelijk maken en waarmee ze het bestaan duurzaam onderhouden en waardoor ze de samenleving opbouwen. Als er iets mis is met de arbeid en de arbeidsverhoudingen en de arbeidsverdeling, dan is er iets mis met die mensen. En dan duurt het niet lang of er is iets mis met de hele samenleving. Dat staat er op het spel in deze geboden.

Nu gaan we ze lezen: De eerste vijf Woorden, in een min of meer vrije vertaling van mijn hand (naar Exodus 20: 2 – 17) :

Ik ben de HEER, je God,

die je weggehaald heeft uit het land Egypte, uit dat huis van arbeiders.

II. Je kan geen andere Goden hebben in mijn aanwezigheid.

Breng ze niet in beeld, stel je van dat alles niets voor:

wat ook in de hemel boven, op de aarde beneden en in het oerwater onder de aarde is,
je hoeft er niet voor in aanbedding,
verricht dus je arbeid niet voor hen,

*want ik, de HEER, ben je God, een bewogen God:
als zij mij haten, stel ik de schuld van de vaders aan de orde bij de kinderen,
bij het derde en bij het vierde geslacht,
maar ik ben metterdaad solidair tot in het duizendste geslacht,
als zij mij liefhebben, als zij mijn geboden bewaren.*

III. Je draagt de naam van de HEER, je God, niet voor niets,

want de HEER laat niet vrij uitgaan wie zijn naam voor niets draagt.

IV. Denk aan de vrije dag, dat je die van kracht maakt.

Zes dagen zal je arbeid verrichten en al je werk doen,
maar de zevende dag is vrij voor de HEER, je God, dan moet je al dat werk niet doen
jij niet, en je zoon, je dochter, je arbeider, je arbeidster, je vee,
je vreemdeling die binnen je grenzen is,

*want in zes dagen maakte de HEER de hemel en de aarde, de zee en al wat daarin is,
maar op de zevende dag rustte hij.
Daarom zegende de HEER de vrije dag en maakte die van kracht.*

V. Zorg voor de waardigheid van je vader en je moeder,

opdat je dagen lange duur zullen hebben op de grond die de HEER, je God, je geeft.

I. Het eerste woord.

De God, die zich zelf in deze tekst presenteert in de directe rede , 'Ik, de HEER...', geeft al zijn aandacht aan 'het huis van arbeiders'. Dit is dus een God die zich afvraagt: Hoe wonen ze, die arbeiders? Hij kijkt naar hun behuizing, hun woonomstandigheden, hun woonwijk, maar ook naar de werkplek, de kantoorgebouwen en de fabrieksruimtes, de mijnen, de laboratoria, de winkels en dan let hij uiteraard ook op de regels en wetten die voor deze 'arbeidershuizen' gelden, de huiswet van de arbeid, de economie. Hij laat daarmee zien dat hij een typische arbeidersgod is, de huisgod van de arbeiders, maar dan wel één met politieke pretenties. Hij kijkt tegelijk naar de maatschappelijke en politieke context waarin de arbeiders leven. Die context wordt in deze tekst 'het land Egypte' genoemd. Dat wil zoveel zeggen als: de bakermat van de politieke Staat. Deze God kijkt dus naar het huis van de arbeiders zoals dat gelegen is in de politieke context. Wanneer hij ziet dat de arbeid onder politieke druk wordt veranderd in een vorm van slavernij en als de woonwijk van de

arbeiders voor zijn ogen verandert in een *ghetto*, grijpt hij in en haalt hij de arbeiders er weg. Hij haalt ze uit deze vernederende situatie en schenkt hen grond waar ze in vrijheid kunnen wonen en hun eigen samenleving kunnen opbouwen. Dat is één. En dat is artikel 1 van deze grondwet.

Dit is overigens niet de opening die je zou verwachten van een politieke grondwet. Een beetje God zou zijn grondwet beginnen met de woorden: 'Ik zet u in mijn huis om mij te dienen en ik leg hierbij even de huisregels uit...' Maar hier staat: 'Ik haal je weg uit elk huis dat de neiging heeft om diensthuis te worden, zodat je vrijuit kan gaan!' Dat is een ontregelend begin van de grondwet. En sterker nog, de openingswoorden 'Ik ben...' zijn uitnodigend bedoeld. De mensen die het horen worden opgeroepen om zich zelf te gedragen naar het beeld van deze God en om zich dus op hun beurt te presenteren met de woorden: 'ik ben...'. De eerste les van de decaloog is om 'ik' te durven zeggen en als vrij en vorstelijk mens op eigen verantwoordelijkheid op te treden.

II. Het tweede woord

Wanneer de arbeiders eenmaal uit hun afhankelijke situatie zijn verlost, kunnen ze afstand nemen van hun benarde positie en zien wat daar fout is gegaan. Zolang als ze in het politieke systeem opgenomen waren, hadden ze niet goed in de gaten wat er speelde. Maar eenmaal bevrijd, beseffen ze hoezeer hun arbeid werd gemanipuleerd door grote belangen. Die belangen worden in deze tekst 'goden' genoemd en de mensen worden ernstig verzocht om voortaan hun arbeid niet meer in dienst te stellen van deze goden, hoe belangrijk ze zich ook mogen voordoen. Dat beschouw ik als de clou van de Tien Woorden.

Meestal wordt dit gebod verstaan als een vorm van godsdienstkritiek. Zo hoor je in de Herziene Statenvertaling klip en klaar dat je geen andere goden moet dienen, dus '...geen beeld maken, geen enkele afbeelding... u daarvoor niet neerbuigen, en die niet dienen...'. De NBV zegt het nog directer: '...kniel voor zulke beelden niet neer, vereer ze niet...'. Het gaat dan om kritiek op het maken van godenbeelden en op godenverering. Verering van godenbeelden wordt ontraden, hoe groot de retorische kracht van de antieke beelden ook mogen zijn. Die kritiek is op zich interessant genoeg, zeker wanneer je die uitbreidt tot kritiek op allerlei vormen van filosofische en politieke beeldvorming, die we ideologie noemen. Maar ik let nu vooral op het signaal dat het woord 'arbeiden, arbeid verrichten' in deze tekst geeft. In die geest vertaal ik: '...verricht je arbeid niet voor hen'. Zo gelezen komt er een andere strekking van het gebod naar voren. De strekking van dit gebod is dan van economische aard. We krijgen te horen: laat de doelstelling van je arbeid niet bepalen door oneigenlijke beeldvorming, zeker niet wanneer ze goddelijke allure krijgen.

Dat moet ik toelichten. Het gaat hier over *beeldvorming*. We hebben het dan over de verbeeldingskracht van mensen, over hun creatieve vermogen om in beelden te denken. Dat is op zich een geweldig vermogen van de *homo sapiens*! Daar is niets mis mee. Het is het vermogen waardoor je mens bent! Je hebt als mens het vermogen om te denken in originele beelden en gelijkenissen en dan blijkt dat je die voorstellingen ook nog eens kan uitbeelden in verhalen, toneelstukken, gedichten, maar ook in theater, dans en muziek en zeker ook in

beeldende kunst. Dat vermogen heb je niet voor niets. Het is niet alleen maar een aardig cultureel extraatje. Integendeel. Je maakt je voorstellingen van dingen die in deze zichtbare werkelijkheid niet bestaan, maar die je in beweging brengen en richting geven aan je leven hier en nu. Wat vandaag nog een beeld is, kan morgen werkelijkheid worden. Zo word je door je verbeeldingskracht in een creatief proces gebracht, waarbij je de werkelijkheid van vandaag verandert in de werkelijkheid van morgen. Dat kan positief uitpakken, maar uiteraard ook negatief...een voetballer beeldt zich in hoe hij de keeper zal verschalken en scóórt...geweldig! Een handige student krijgt een idee en de wereld ligt aan de voeten van *Facebook*... en ineens heeft iedereen facebook! Een staatsman aanbidt in het diepst van zijn gedachten de God van het Witte Huis en er breekt alom een handelsoorlog uit. Die verbeeldingskracht werkt (positief en negatief) in alle regionen van ons leven, in de hele cultuur, in het onderwijs, de sport, de krijgsmacht, de economie en de politiek, en uiteraard ook in de religie. Onze beelden sturen ons aan en onze toekomst wordt erdoor bepaald. De vraag is nu: wanneer worden deze beelden in de bijbelse taal 'goden' genoemd? Dat gebeurt eigenlijk alleen wanneer deze beelden een werkelijkheid worden die we niet meer kunnen beheersen, die hun eigen wetten dicteren en die ons er toe aanzetten om er alles voor op te geven. Dat werkt verziekend voor de samenleving. De creatieve beeldvorming slaat om in verering. *Het blijkt dan dat het niet alleen maar om menselijke verbeelding gaat, maar om de activering van een werkelijkheid die mensen niet kunnen beheersen en die zich ook keihard tegen hen kan keren.* Als het zover is, dan komt de aanbeveling: Stel je niets voor van al die goddelijke idealen, hemelhoog of laag-bij-de-grond of in het troebel water van de onderwereld. Buig er niet voor. Houd je rug recht. Je staat toch niet in hun dienst? Maar dan is er intussen wel heel wat aan de hand. Kunnen we die beelden nog terugnemen? Kunnen we die werkelijkheid van onze verbeelding wel weerstaan? Of zijn het machten geworden, die echt sterker zijn dan wij zelf? Machten met een goddelijke allure? Wat dan?

Het is interessant dat in deze tekst de goden geen namen krijgen. We worden daardoor aangespoord om ze zelf namen te geven. Dat wil zeggen, ze worden aangespoord om zelf kritisch na te denken wat in hun eigen tijd en omstandigheden 'goden' zijn. Door welke belangen wordt je arbeid bepaald? Waar werk je voor? Groepseer en individuele eerzucht *of* eerlijk aanzien, handhaving van de eigen bevoorrechte positie *of* emancipatie van de underdog, winst en kapitaalvorming *of* wetenschappelijke en technische vooruitgang, wereldvrede *of* nationalistische trots? En zijn deze doelen nuchter en relatief, of zijn het absolute doelen, die niet ter discussie kunnen worden gesteld en daardoor de functie van 'goden' hebben gekregen.

Het vergt enige zelfkritiek om deze belangen te kunnen onderscheiden als 'goden' en het vergt een ongelooflijke inspanning om er afstand van te kunnen nemen. Maar er is geen alternatief. Als je niets doet, schuif je de problemen door naar het volgende geslacht en naar het derde en vierde geslacht. De schulden die wij nalaten, drukken op de volgende generaties. En die kinderen worden dan door God aangesproken op onze nalatigheid. God stelt onze verprutste zaak aan de orde bij onze kinderen en daagt ze uit om er een beter antwoord op te geven dan wij deden. De kinderen krijgen de kans om het beter dan wij te doen. Daarover gaan de Tien Woorden. Maar waarom doen we het zelf niet?

III. Het derde woord

Zoals gezegd klinkt er te midden van die vele goden, de naam van één alternatieve God.. De naam van de HEER, die zich presenteert als bevrijder uit de macht van die vele goden. En nu wordt er de opdracht aan toegevoegd om die naam te *dragen*. Die vreemde uitdrukking 'de naam dragen' wordt meestal aangevuld met: 'de naam *op de lippen* dragen', de naam op de lippen nemen, bijvoorbeeld door verhalen te vertellen over wat deze God allemaal doet. En

dat kan verkondigend of bezwerend gebeuren, met lange halen of in korte stoten. De uitdrukking 'de naam dragen' kan ook betekenen; de naam *op de schouders* dragen, dat wil zeggen: de verantwoordelijkheid op je nemen voor de bevrijdingsbeweging van deze God. In die zin versta ik deze uitdrukking. Gods naam is op je schouders gelegd, toen de voorganger je zegende. Daardoor ben je opgenomen in het machtsgebied van deze God. Je bent Gods medewerker geworden en dat bepaalt voortaan je handelen. Je kan je schouders rechten, want je weet dat er een alternatieve macht is, dat er werkelijk zoets is als recht en trouw en dat die werkelijk garant staan voor vrijheid en liefde in de samenleving. En dat 'weten' is nu op je schouders gelegd. Je kan nu niet meer doen alsof je er niets van weet. Je bent één van de bewakers geworden van deze vrijheid en deze liefde. Dat is het derde woord en hier draait het allemaal om.

De uitdrukking 'de naam op de schouders dragen' komt voor in Ex. 28: 12,29,30. De priesters dragen de namen van de stammen van Israël op hun schouders. Die namen worden namelijk gegraveerd op de edelstenen waarmee hun schouderstukken van hun priesterkleding zijn afgezet. Zo blijven die namen in hun herinnering. Ik stel me voor dat deze priesters (als ze zegen geven) op hun beurt de naam van Israëls God op de schouders van hun volksgenoten leggen, zodat ze die Godsnaam niet zullen vergeten.

De vraag is: hoe doe je dat? Hoe bewaak je de vrijheid en hoe bewaak je die liefde? Daarover gaan de volgende twee Woorden, het vierde en vijfde woord. Ditmaal niet in de vorm van een verbod, maar in de vorm van een gebod. Het zijn de enige twee positief geformuleerde geboden van de Tien Woorden. Ze luiden, kort samengevat: Denk aan de vrije dag en Zorg voor de oude dag! Zo bewaak je de vrijheid en de liefde. Nu wordt het zeer concreet!

IV. Het vierde Woord: Denk aan de vrije dag

De arbeid wordt hier nuchter voorgesteld als dagelijks werk, als dat beetje werk dat je van dag tot dag kan doen. Meer hoeft niet. *Al je werk*, dat is niet meer dan het werk dat in een werkweek gedaan kan worden. Als anderen meer van je vorderen of als je zelf meer van je zelf vordert is er iets mis. Dat geeft aan de arbeid een duidelijke, menselijke maat. Maar ook dan nog moet je na tweemaal drie dagen even een hele dag stoppen, anders werk je je dood. Dat laatste is een vondst. De vondst is: kies een vaste rustdag (los van natuurverschijnselen, los van de standen van de maan, los van cyclus zus of zo, maar ook los van allerlei eisen die de arbeid opjagen), gewoon een aantal dagen doortellen, tweemaal tot drie tellen, en dan stoppen. Zo rationeel mogelijk! Je arbeid zo rationeel mogelijk organiseren! Het is een Joodse uitvinding en het is een doorbraak geweest in het bewustzijn van de mensheid. Het is de meest ingrijpende uitvinding geweest die het arbeidsproces betreft. Het betekent namelijk het begin van de *rationele organisatie van het arbeidsproces*. Je kan dat niet hoog genoeg inschatten. Het bleek de beste remedie te zijn tegen de eis dat er continu gewerkt moet worden. Van buiten de Joodse traditie wordt steeds opnieuw en met steeds dezelfde argumenten tegen zo'n vrije dag geprotesteerd. We kennen de argumenten: ophouden kost geld, je verliest het van je concurrent, anderen zijn je voor in de ratrace, je kan niet onder de maat blijven, werken is topsport, je bent toch niet lui. Die eis kent van zich zelf geen grenzen, het maakt mensen ziek en er *moet* dus iets tegen gedaan worden. Er is daarop geen zinnige reactie mogelijk dan door simpelweg het gebod te gehoorzamen: Denk aan de vrije dag. Dat is de meest voorname manier om al de goden die het arbeidsproces opjagen, buiten spel te zetten. Zo bewaak je de vrijheid.

Om wat voor arbeid gaat het eigenlijk? Het bijzondere van dit gebod is, dat God voordeet wat hij onder zinvol werk verstaat. Hij doet zelf wat hij gebiedt. Hij stelt zich niet boven de wet, maar vervult haar zelf, door zes dagen te werken en dan een dag rust te nemen. Wat deze God doet is: hemel, aarde en zee maken en al het leven dat daarin is. Dat wil zeggen: goede, eerlijke arbeid dat is: zo handelen dat de aarde tot een plaats wordt, waar alle levende wezens voldoende te eten hebben, waar ze met elkaar in vrede kunnen leven en zo een wereldwijde, rechtvaardige en duurzame samenleving kunnen vormen. Goede, eerlijke arbeid is: de wereld bewoonbaar maken en zeker niet stukmaken. Met die taak zijn we dag in dag uit belast en wie daarvoor wegloupt, die heeft van de bedoeling van deze HEER weinig begrepen. En wie er op z'n tijd niet mee kan ophouden heeft er ook niets van begrepen. Daar gaat het om.

V. Het vijfde Woord: Zorg voor de oude dag.

Het gebod om vader en moeder te eren, wordt in de Joodse, rabbijnse traditie meestal zo uitgelegd, dat de volwassen kinderen de zorg krijgen voor hun ouders, wanneer die niet meer voor zich zelf kunnen zorgen. Er moet dus te zijner tijd geregeld worden dat ouderen een woning hebben, voedsel en kleding. Op die wijze worden de ouderen 'geëerd', dwz. daardoor wordt hun eer, hun menselijke waardigheid gegarandeerd. Dat gebeurt door een pensioenregeling, door allerlei maatschappelijke maatregelen en ook door persoonlijke mantelzorg. Dit gebod herinnert aan de definitieve grens van de menselijke arbeid. Er komt een dag dat je het niet meer kunt opbrengen, dat je de kracht verliest om voor het dagelijks brood te werken. Dan is het de tijd, dat anderen voor jou moeten zorgen. En als de kinderen dat nu voor hun ouders doen, dan mogen ze er op rekenen dat later hun kinderen dat voor hen zullen doen. En zo is het mogelijk dat van generatie tot generatie mensen kunnen blijven leven met behoud van hun waardigheid. Dit gebod hoort bij de organisatie van de arbeid. Het is er het meest humane en liefdevolle sluitstuk van. Wanneer dit gebod verwaarloost wordt, verliest de samenleving haar decorum en krijgt een onmenselijk gezicht. Zo bewaak je de liefde.

Samenvatting:

De vijf eerste Woorden van de Decaloog mengen zich in het maatschappelijk debat over het dagelijks werk. Ze bieden een glashelder criterium: arbeid verricht je niet omwille van de arbeid of omwille van een steeds groeiende winst of omwille van macht en prestige, maar omwille daarvan dat je op een dag rustig samen kan genieten van de vrucht van je arbeid. Economisch beleid dat van deze vijf woorden niet wil weten, is gewetenloos. Dat kunnen wij niet laten passeren en daarvoor zitten we hier. Deze vijf Woorden zijn het geweten van onze economie.

Maarten den Dulk